

MATALLARNING NOMINATIV-OBRAZLI FUNKSIYASI VA ULARNING JANRIY XUSUSIYATLARI

Tolibova Nodira Nosirovna

Buxoro davlat universiteti

Fakultetlararo chet tillar kafedrası

Annotatsiya: Ushbu maqolada paremiologik birliklarning o‘ziga xos janri bo‘lmish matallarning lisoniy tabiati tadqiq etiladi. Maqollardan farqli o‘laroq, matallarning tugallanmagan fikrni ifodalashi, ularning narsa va hodisalarni obrazli nomlash (nominativ) funksiyasi hamda diskursdagi ekspressiv imkoniyatlari o‘zbek va ingliz tillari misolida tahlil qilinadi.

Tayanch so‘zlar: Matal, nominativ funksiya, obrazlilik, paremiologiya, janriy xususiyat, metafora, ekspressivlik, o‘zbek tilshunosligi, ingliz tilshunosligi.

1. Kirish: Matallarning Paremiologik Maqomi

Paremiologiya tarkibida maqol va matallar ko‘pincha yonma-yon keladi, biroq ularning funksional-kommunikativ vazifalari turlichadir. Agar maqol tugallanmagan hukm va didaktik xulosani (affirmation) ifodalasa, **matal** — bu voqelikdagi biror holat, harakat yoki belgi-xususiyatning metaforik "nomi"dir. Matallarning asosiy vazifasi — nominatsiyani (nomlashni) emotsional-bo‘yoqdorlik bilan boyitishdir.

2. Nominativ-Obrazli Funksiya: Oddiy Nomlashdan Tasviriy Nomlashga

Matallar tilning nominativ fondini boyitadi. Ular narsa yoki hodisani shunchaki atamaydi, balki uning ichki mohiyatini obrazli tarzda ochib beradi.

A. Konseptual Metaforizatsiya

Matallarda nominativ funksiya **obrazli ko‘chish** asosiga quriladi.

- **O‘zbek tilida:** "Og‘zi qulog‘ida" (Xursandchilik holatining nominatsiyasi), "Burni ko‘tarilgan" (Kibrli insonning nominatsiyasi).
- **Ingliz tilida:** "To spill the beans" (Sirni ochish harakatining nominatsiyasi), "A cold fish" (Hissiz insonning nominatsiyasi).

Bu yerda matal shunchaki ma‘lumot bermaydi, balki tinglovchi ko‘z o‘ngida aniq bir vizual tasvirni (obrazni) hosil qiladi. Bu "nominativ-obrazli"lik tildagi tejamkorlik tamoyiliga ham xizmat qiladi: bir necha gap bilan tushuntiriladigan holat birgina obrazli matal orqali ifodalanadi.

3. Matallarning Janriy Xususiyatlari

Matallarni maqollardan va boshqa frazeologizmlardan ajratib turuvchi bir qator janriy belgilar mavjud:

1. Sintaktik Tugallanmaganlik

Maqol mustaqil gap bo'lsa (masalan: "*Mehnat — baxt keltirar*"), matal gapning bir bo'lagi bo'lib keladi va nutqiy vaziyatga moslashadi.

• *Misol: "Yulduzni beparvo urish"* — bu tugallangan fikr emas, faqat harakatning sifatini bildiradi. U gap tarkibida: "*U shunday epchilki, osmondagi yulduzni beparvo uradi*" shaklida shakllanadi.

2. Predikativlikning Yo'qligi

Maqollar mantiqiy xulosa va umumlashgan hukmga ega. Matallarda esa umumlashtirish emas, balki **konkretlashtirish** ustuvor. Ular didaktik (o'rgatuvchi) xarakterga ega emas, balki ekspressiv-baholovchi xarakterga ega.

3. Kontekstual Moslashuvchanlik

Matallar nutq jarayonida shaxs, son va zamon shakllarini oson qabul qiladi. Bu ularning dinamik janr ekanligidan dalolat beradi.

3.1. Matallarning Qiyosiy-Lug'aviy Tahlili: Inson Holati va Xarakteri Nominatsiyasi

Matallar insonning psixologik holati yoki xarakter xususiyatlarini shunchaki tasvirlamaydi, balki ularni **metaforik etiketlar** orqali nomlaydi.

Inson xususiyati	O'zbekcha Matal (Nominativ- obraz)	Inglizcha Matal (Nominativ- obraz)	Kognitiv- obrazli asos
Kibrli/Manman	"Burni ko'tarilgan"	"To have one's nose in the air"	Somatik (tana) kodi: Burunning yuqoriga yo'nalishi takabburlik belgisi sifatida.
O'ta xursand	"Og'zi qulog'ida"	"To be over the moon"	O'zbek: Vizual tasvir (kulgi). Ingliz: Kosmik masofa (shodlikning cheksizligi).
Sir olmaydigan saqlay	"Og'zi bo'sh"	"To spill the beans"	O'zbek: Jismoniy zaiflik. Ingliz: Tasodifiy to'kilish/oshkor bo'lish.

Inson xususiyati	O‘zbekcha Matal (Nominativ- obraz)	Inglizcha Matal (Nominativ- obraz)	Kognitiv- obrazli asos
Qo‘rqoq/Xavotirda	"Yuragi orqasiga tortib ketgan"	"To have cold feet"	Fiziologik reaksiya: Qo‘rqovning tana a'zolaridagi akslanishi.

3.2. Matallarning Janriy Xususiyatlarida "Obrazli Ssenariy"

Matallar (Sayings) maqollardan farqli o‘laroq, **ssenariyli nominatsiyani** hosil qiladi. Bu shuni anglatadiki, matal aytilganda inson ongi ma'lum bir harakatlar ketma-ketligini (script) vizuallashtiradi.

- **Inglizcha misol:** *"To be in the same boat"* (Bir qayiqda bo'lmoq).
 - **Obraz:** Dengizdagi xavfli vaziyat va undagi umumiy taqdir.
 - **Janriy xususiyat:** Bu matal mustaqil fikr emas, u *"We are in the same boat"* shaklida gapning predikativi (kesimi) bo'lib keladi.
- **O‘zbekcha misol:** *"Hamirdan qil sug'urgandek"*.
 - **Obraz:** Oshpazlik/ro'zg'or ssenariysi, ishning oson va beshikast bitishi.
 - **Janriy xususiyat:** Ravishdoshli obrot shaklidagi matal bo'lib, harakatning bajarilish usulini nomlaydi.

3.3. Nominativ Funksiyaning Pragmatik Samardorligi

Matallarning nominativ-obrazli funksiyasi nutqda **tejamkorlik (economy of effort)** va **ekspressivlik** tamoyillarini birlashtiradi.

1. **Ekspressivlik:** *"U juda xafa"* (neytral) deyish o'rniga *"Uning dunyosi qorong'u"* (matal) deyish orqali so'zlovchi tinglovchining his-tuyg'ulariga kuchliroq ta'sir qiladi.

2. **Eufemizm (Yumshatish):** O'lim haqida ochiq gapirish o'rniga *"Eman daraxti quladi"* (inglizcha *"To kick the bucket"* ga nisbatan o'zbekcha muqobil) kabi obrazli nominatsiyalardan foydalaniladi.

4. Matallarning Diskursiv-Pragmatik Imkoniyatlari

Matallarning nominativ-obrazli tabiati nutqda quyidagi pragmatik maqsadlarga xizmat qiladi:

- **Eufemistik funksiya:** Noqulay yoki qo'pol tushunchalarni yumshatib ifodalash (Masalan: *"Eski shahar xabari"* — o'lim yoki noxush xabar ma'nosida).
- **Intensifikatsiya:** Nutqning ta'sirchanligini oshirish. *"To be over the moon"* (Ingliz) oddiy *"I am happy"* iborasiga qaraganda ancha kuchliroq emotsional nominatsiyadir.

5. Xulosa

Matallar tilning "jonli" va rangdor qatlami bo'lib, ularning **nominativ-obrazli** funksiyasi inson tafakkuridagi murakkab tushunchalarni sodda va vizual obrazlar orqali ifodalashga imkon beradi. Ularning janriy xususiyati bo'lgan sintaktik bog'liqlik matallarni nutqiy vaziyatga eng moslashuvchan paremiologik birlikka aylantiradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Tolibova N. N., Pulatova S. K. The Concept of Translation and Pragmatics //Uzbekistan: Scientific reports, Bukhara State University. – 2021.
2. Haydarovna P. S., Nosirovna T. N. On the Issue of Teaching Foreign Languages in Secondary School //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 11. – C. 621-624.
3. Haydarovna P. S., Nosirovna T. N. INNOVATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – T. 11. – №. 4. – C. 776-779.
4. Khaydarovna P. S., Nosirovna T. N. The Role of Choosing Authentic Materials in Teaching English Language. – 2023.